

Prethodno priopćenje

UDK: 821.163"18":929Vraz, S.:82.02Romantizam

<https://doi.org/10.17234/9789533792958.15>

Zvonko Kovač

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

zvonko.kovac@gmail.com

STANKO VRAZ U MEĐUKNJIŽEVNOM KONTEKSTU: „NJIMA STANKO, NAMA VRAZ“?

Sažetak

Afirmirajući pokušaj Andraža Ježa da u svojoj monografiji *Stanko Vraz i nacionalizam: od krivog Katona do krivog Prešerna* (2016) Stanka Vraza izbavi iz mitske uloge *poraženca* (poraženoga) u odnosu na ulogu *svetnika*, odnosno sveca slovenske kulture poput Franca Prešerna, rasprava upućuje na potrebu da se status ovog kanonskog pisca hrvatske književnosti odredi izvan usko nacionalnih okvira, unutar interkulturalne povijesti južnoslavenske književnosti 19. stoljeća. Kao jedan od najznačajnijih pjesnika južnoslavenskoga romantizma, pa onda i hrvatskoga i slovenskoga preporoda, Vraz je primjer autora čiji se dosezi mogu sagledati tek u kontekstu „međujezične zajednice“, odnosno međuknjiževnih relacija. U perspektivi stvaranja „svjetske književne republike“ (Casanova), Stanko Vraz na više je razina sudjelovao u oblikovanju „internacionalne književne kritike“, međuslavenskog kulturnog prostora s perspektivom kozmopolitizma. Kao dvojezični autor i medijator Vraz djeluje kao prevodi-

telj i kao posrednik među kulturama, koristeći orijentalne, romanske i slavenske stihovne oblike (*krakowiak*). Njegova panslavenska i ilirska vizija književnosti i kulture utjecala je i na kasniji razvoj i podizanje južnoslavenske kulture usmjerene prema europskom i svjetskom kontekstu.

Ključne riječi: Stanko Vraz, Andraž Jež, južnoslavenski međuknjiževni kontekst, kulturalni sveci, kanon, Pascale Casanova, svjetska književna republika

I.

Opširna monografija Andraža Ježa *Stanko Vraz i nacionalizam: od krivog Katona do krivog Prešerna* (Jež 2016)¹ sastoji se, uz uvod, zaključak te izvore i literaturu, od četiri glavna poglavlja s brojnim potpoglavljima, koja govore o širini zahvata: *Istraživanja europskog nacionalizma, Vremenski okvir (1780–1848) – ilirski pokret u ideološkim kontekstima*, središnje poglavlje *Stanko Vraz*, kojemu slijedi *Recepcija Stanka Vraza u svjetlu prešernovskoga mita*. Sva su poglavlja vrlo razrađena, posebno ono o Stanku Vrazu, a istraživanje je smisleno strukturirano i bogato (stječe se dojam da se nastoji pronaći rješenje za svaki veći problem koji se usput otvori). U uvodnim poglavljima govori se o brojnim teorijama i koncepcijama u pristupu modernizmu i etnicizmu, ideologijama, razumijevanju nacije nakon Francuske revolucije, panslavenskom kontekstu ilirizma itd. Središnja poglavlja, koja su pomno strukturirana i metodološki raznolika, od biografske do filološko-dijalektološke metode i komparativne analize, postupno nas približavaju tumačenju Vrazovog pjesničkog opusa s naglaskom na odnos prema prleškom narječju i jeziku slovenskih djela Stanka Vraza, pjesnikovu odnosu prema Františku Čelakovskom, Ljudevitu Gaju ili Janu Kolláru, Ljudevitu Vukotiniću, kao i prema Matiji Čopu i Prešernu.

Kakva je Vrazova jedinstvena situacija u kontekstu „lokalne dileme“?²

1 Doktorska disertacija Andraža Ježa na temelju koje je nastala knjiga može se naći u internetskom izdanju: https://www.slov.si/dipl/jez_andraz.pdf (*Stanko Vraz v precepu identitet 19. stoletja*, 2015.).

2 Nakon zanimljive analize početne etape slovenske nacionalne integracije, u kojoj se Andraž Jež oslanja na niz modernih autora, čitamo sintetička poglavlja

Nakon transnacionalnog pregleda diseminacije dviju temeljnih matrica nacionalističke ideologije – slovenskog ili slavenskog protonacionalizma i panslavenskog konteksta ilirizma – Andraž Jež prikazuje kompleksnu sliku Vrazovog školovanja, dijalektološko-filološki plan odnosa slovenskih dijalekata prema hrvatskim na kajkavskom području s posebnim naglaskom na prleško narečje te odnos jezika Stanka Vraza prema njemu. Potom se kombinacijom biografskih pretraživanja, odnosno oživljavanjem posebno Petreovih i Slodnjakovih istraživanja, uspješno približavamo najprije slovenskom, a zatim i hrvatskom dijelu opusa Stanka Vraza, kako ih danas možemo rekonstruirati i razumjeti.

Naime, nakon analize brojnih odnosa pjesnika prema materinjem jeziku ili prema njegovim spomenutim suvremenicima, kao i nakon analize Vrazovog odnosa prema ilirskom jeziku, saznajemo da u slovenski pisanim djelima Stanka Vraza opažamo slovenske dijalektalne i osobine slavenskih jezika, specifične klasne značajke prvih štajerskih preporoditelja (koje su „olakšale prodor reakcionarnih etničkih ideologija“ i podržale ilirizam), a kasnije autora razumijemo kao Kollárovog vjernog učenika i do određene mjere razočaranog Panslavena i ilirca. Stoga je šteta što znanstvena relevantnost studije, koja je metodološki prikladna i na zaista visokoj razini, nije dokumentirana i na izvornim Vrazovim tekstovima, posebno slovenskim, jer su upravo oni, zajedno s kanonskim Vrazovim tekstovima hrvatske verzije romantizma, o kojima se relativno dovoljno govori, ponovno ostali bez reevaluacije i aktualnog tumačenja (naime, ta je mogućnost konceptualno bila pri ruci i za nju je Andraž Jež svakako bio spreman, ali ga je „onemogućila“ bogata i nerazmršena građa razdoblja).³

---

o aspektima panslavizma i ilirizma, s poznatim akterima i idejama, s utjecajnim djelima i djelovanjima (Herder s *Ideen zur Geschichte der Menschheit*, Šafárik sa svojom poznatom povijesti slavenskog jezika i književnosti, pa Kollár, Gaj i Drašković) sve kao nužno kulturno-povijesna kontekstualizacija Vrazove jedinstvene situacije – „njegove sudbine“, koja je „ostala opažena prav zato, ker je edini tako značilno, tako konvencionalno zastopal splošno lokalno dilemo, ki je ostale štajerske (in koroške) kulturne delavce načenjala v bistveno manjši (torej tudi manj specifični) meri“ (Jež 2016: 147).

- 3 „Kakršnakoli možnost odrekanja samobitnosti pa se v ideologiji etničnega nacionalizma pojavi šele, ko druge izbire sploh ni. Temeljna grožnja“, zaključuje ovdje Andraž Jež, „zaradi katere sploh Vraz razmišlja o odrekanju slovenskemu,

U sažetku i zaključcima rasprave autor ponovno iznosi glavne hipoteze i jasno odgovara na istraživačka pitanja: fokusira se na analizu ideoloških procesa koji su oblikovali percepciju Stanka Vraza i nacionalističkog pokreta te ističe interdisciplinarni pristup koji je koristio; posebna se pažnja posvećuje trećoj hipotezi koja tvrdi da Vraz nije zaboravljen nakon smrti, već je zauzeo posebno mjesto na rubu Prešernova mita.

Napominje se i da je Vraz, iako je u slovenskoj književnoj povijesti smatran „gubitnikom“, zadržao književnopovijesni ugled, osobito kao važna ličnost hrvatske književnosti 19. stoljeća. Njegova uloga u hrvatskoj književnosti nije ograničena na poeziju, već uključuje i njegov rad kao urednika i književnog kritičara (kroničara). Zato se zaista možemo upitati, s gledišta objektivne i interkulturene slavenske perspektive, zašto bi prihvaćanje Vraza kao klasika južnoslavenskoga međuknjiževnog romantizma bilo manje vrijedno od njegove uloge poraženoga, marginaliziranog pjesnika slovenske književnosti?

Andraž Jež obrazlaže da Vrazovu prisutnost u hrvatskoj književnosti i njegovu vidljivost u širem interkulturnom kontekstu treba shvatiti kao važan dio njegove ostavštine koja nadilazi nacionalne okvire. Ovdje se otvara pitanje vrednovanja međuknjiževnih autora i njihovih djelovanja i utjecaja u različitim kulturnim prostorima, što ukazuje na potrebu šireg razumijevanja povijesti književnosti, koje nadilazi nacionalne granice te uključuje složene interakcije između različitih književnih tradicija, od lokalnih do internacionalnih. Sve to navodi na zaključak da je Vrazova uloga u književnoj povijesti bogatija i složenija nego što se često prikazuje, bilo sa slovenske, bilo s hrvatske strane.

No, istaknute pohvale ne znače da je ovo opsežno istraživanje bez slabosti. Na primjer, zašto je slovensko-hrvatski povjesničar književnosti Fran Petrè toliko relevantan, zašto su njegova istraživanja i njegova stara monografija iz 1938. godine bili toliko korisni mladom doktorandu? Što je i kakvo je moguće razumijevanje dvojezičnog, međuknjiževnog opusa danas? Nije li Stanko Vraz ipak imao zasluga, ako ne unutar slovenskoga književnog polja, onda svakako za sloven-

---

je tako odrekanje slovanskemu. Vrazovo razmišljanje je torej tudi tu naddoločeno s panslavističnim etničnim nacionalizmom“ (*ibid.*: 325), odnosno uokvireno s panslavistički pojmljenim narodom.

sku kulturu u situacijama približavanja ili prijelaza iz jedne književne situacije u drugu; zar ga barem neki slavisti – Fran Celestin, Fran Ilešić, Anton Slodnjak, pa i sâm Fran Petreè i Jože Pogaènik, na neki naèin nisu slijedili?⁴

II.

Zapravo, pokušaj Andraža Ježa da Stanka Vraza izbavi iz mitske uloge *poraženca*, odnosno poraženoga, posebno s obzirom na *svetnika*, odnosno sveca slovenske kulture Franca Prešerna, ostao je zarobljen kontekstom nacionalne slovenske književnosti, u kojemu se stvarni doseg Vrazove pojave nije mogao pozitivno razriješiti. Postavljajući pitanje zašto Vraz nije „nacionalni kulturni svetnik“, uz poznate radove Marijana Dovića i (manje) Rastka Moènika, on gotovo na svim teorijskim postajama (od koncepata *vitae*, *cultusa* i *effectusa*, do kategorija *opera* i *persona*, itd.) daje negativan odgovor. Stanko Vraz teško može, prema Ježevim izvodima, zadobiti status kanonizacijskoga autora, premda ga u okvirima i najuže shvaćene povijesti hrvatske književnosti kao takvoga uvijek nalazimo. Nije li možda baš to mogao biti dobar argument za afirmaciju Vraza kao jednog od najznačajnijih pjesnika južnoslavenskoga romantizma, pa onda i hrvatskoga i slovenskoga preporoda? Ne samo da je mogao, nego je to vjerojatno najbolji put želimo li djelo i djelovanje pisca jezika i kulture iz kojih je potekao reafirmirati kao kanonskoga autora: trebamo jednostavno unutar određene „međujeziène zajednice“ ili međuknjiževnoga konteksta preuzeti i pozitivno opisati recepciju pojedinog opusa u drugom ili stranom kulturnom prostoru, od prvih kritièkih osvvrta i stručnih èlanaka, do njegova prikazivanja u povijestima književnosti, znanstvenim raspravama i enciklopedijama. Uostalom, i okupljanje oko Stanka Vraza i romantizma, baš u pograniènom Samoboru, rjeèito govori u prilog tezi da Stanko možda nije nacionalni slovenski klasik, ali kroz hrvatsko prihvaćanje i realnim postojanjem u širem interkulturnom kontekstu, Vraz može biti podjednako *njihov* i *naš*, samo su nam za to potrebni veća međusobna otvorenost kultura i veća suradnja među povjesničarima te povjesničarima književnosti i kulture (što smo ipak, nesklonim vremen-

4 Za neinformirane trebamo napomenuti, da su svi nabrojani slavisti bili profesori na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, nije li im Stanko Vraz svojim prijelazom u hrvatsku kulturu bio svojevršnim prethodnikom, tim više što se i sam htio baviti slavistièkim radom. (O zagrebaèkim slovenistima više kod Kovaè 2018: 27–46.)

ma usprkos, dosta intenzivno radili na svojim *Slavističnim srećanjima* i *Desničnim susretima*).⁵

Naime, suvremeno istraživanje, neću namjerno reći i vrednovanje (jer vrednovanje nije dobar alat niti put za povjesničare, pa ni za povjesničare književnosti i kulture), sve više zavisi od neke metodologije ili kulturne teorije, a manje od „građe“, ne bi trebalo biti ograničeno nekom posebnom nacionalnom kulturom, nego upravo obratno kulturno razgraničeno i komplementarno, posebno u slučajevima autorove migracije iz jedne u drugu kulturnu situaciju ili u prigodama najmanje dvojnoga aktivnoga su-djelovanja, i sl.

Ne bih se htio ponavljati⁶, ali opus Stanka Vraza, ako ga promatramo u širem međuknjiževnom kontekstu srednjoeuropskoga i/ili južnoslavenskoga, pa i slavenskoga romantizma, ne samo u užem smislu kao dvojezični pjesnik nego i kao književni kritičar, prevoditelj, kulturni animator (sakupljač narodnih pjesama) i urednik *Kola*, ispunjava sve osnovne uvjete međuknjiževnoga autora, što u slobodno konstruiranom međuknjiževnom kontekstu još više pojačava sve njegove dobre osobitosti priznatoga, uzornoga, dakle i kanonskoga pisca:

- (1) svjesno prekoračenje granica jedne književnosti: Vraz je samosvjestan i aktivan na širem kulturom polju, kao čitatelj i kao književni kritičar, ali i kao čitan i veoma pozitivno ocjenjivan pjesnik u više književnih razdoblja i zemalja;
- (2) priznati dvojezični autor i medijator: kao prevoditelj i kao posrednik među kulturama (do prenositelja oblika: *krakowiak*), Vraz nije trajno napustio svoju ishodišnu kulturu, sve i ako se najbolje ostvario u ilirskom, odnosno hrvatskom jeziku;

5 Npr. održana su četiri znanstvena skupa i objavljeni zbornici radova, kao ovaj: Miran Hladnik (ur.). *Četrto slovensko-hrvaško slavistično srećanje / Četvrti hrvatsko-slovenski slavistički skup*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. Održan je slovenski slavistički kongres uz naše domaćinstvo u Zagrebu, kao i znanstveni skup o Tomažu Šalamunu, u suradnji s kolegama u Koprnu. Zbornici s Desničnim susreta nalaze se na e-adresi Centra: <http://ckhis.ffzg.unizg.hr/hr/>.

6 Zapravo, ne odnose se fenomeni interkulturalnosti u književnosti samo u predjugoslavenskom, nego i u postjugoslavenskom, odnosno širem europskom i svjetskom književnom polju, pa se prepoznaju kao nova međukulturna književnost (Kovač 2016: 220–221). Slično su o tome pisali Boris Škvorc i Nebojša Lujanović: <https://hrcak.srce.hr/file/200777> (*O piscima između: od Ive Andrića do današnjih pisaca stiješnjih između dva (ili više) jezika i kultura*, 2009. – 2010.)

- (3) kritička recepcija i prihvaćanje čitatelja Stanka Vraza u ishodišnom i zadobivenom književnom kontekstu, pa i šire (u hrvatskom slučaju i zato što je i bez prevođenja mogao biti čitan i u drugim kulturama, dakle u širem južnoslavenskom međunjiževnom kontekstu).

Pa ipak, što nas i danas priječi da o Stanku Vrazu govorimo kao o ostvarenom i kvalitetnom autoru na više područja, kao o svojevrsnom kanonskom međunjiževnom piscu ili barem kao o relevantnom autoru u širem međunjiževnom kontekstu? *Stanko* je za slovensku književnost „poraženec“, dok je za hrvatsku književnost *Vraz* bio „najromantičniji među ilircima“, koji se „bori za slobodu inspiracije, ponajprije za slobodu ljubavne poezije koja jedina izražava pjesničku intimu“, „vjeran ideji da ilirska književnost mora što brže doseći umjetničku zrelost i osloboditi se neposrednih političkih i nacionalnih obveza“ (Frangeš 1987: 143–144), kako ga označava Frangeš, autor usmene dosjetke iz našeg podnaslova. Jesmo li kao kulture, odnosno kao povjesničari književnosti ostali na tom duhovitom, lakonskom i pomalo pojednostavljenom „rješenju“, precjenjujući idejnu dimenziju (političke i nacionalne obaveze) Vrazova prijelaza iz jedne književnosti u drugu, na račun umjetničke zrelosti, do koje mu je vjerojatno bilo najviše stalo, odnosno zašto i danas, skoro dvjesto godina kasnije, ne možemo svoje političke „poražence“⁷ prihvatiti kao ostvarene pisce? Sve ako su i zauvijek otišli iz svoje književnosti, što se Stanku Vrazu ne može prigovoriti.

Bolji primjer u slovenskom književnom prostoru imamo sa Zofkom Kveder, možda zato što je spisateljica i što ju je svojim zanimanjem za nju rano „vratila“ u slovensku književnost Marija Boršnik, a kasnije svojim reafirmativnim djelovanjem oživjele Katja Mihurko Poniž i Alenka Jensterla Doležal; sličan je hvalevrijedan napor prevrednovanja djela i djelovanja autorica iz toga razdoblja, posebno Dragojle Jarnević (Coha 2015: 335–342). Podjednako kao i kod obratnog slučaja, prigodom svojevrsne kanonizacije Josipa Ostija unutar slovenske suvremene književnosti od strane Borisa A. Novaka (čini se da radije

---

7 Usp.: „Poraz koji poznaje svaku postaju na putu do samoga sebe i koji ima jasnu svijest o svome mjestu u svijetu još uvijek je bolja popudbina za budućnost od bilo kakve pobjede“ (Buden 2002: 167).

prihvaćamo tuđeg migranta, negoli izvorno svoga pisca, a idejnog ili političkoga neistomišljenika). Sjetimo se samo domaćih slučajeva otpadnika ili izagnanika iz antologija, pregleda i povijesti književnosti, čak iz bibliografija, enciklopedija, nezainteresirane kritike i javnosti samo zbog ove ili one političke orijentacije autora, osobito u odnosu na svoje književne migrante, posebno emigrante, pripadnike književnosti nacionalnih manjina ili pisaca iz „crnih dosjea“, itd. Muška, patrijarhalna kultura junački se obračunava, na putu svoje *književne svetosti*, sa svima koji bi je mogli osporiti ili osujetiti.

III.

S druge, hrvatske strane, proširena verzija pregleda novije hrvatske književnosti, odnosno *Povijest hrvatske književnosti I*, izdvaja tri klasika hrvatskoga romantizma – Stanka Vraza, Ivana Mažuranića i Petra Preradovića – te među njima daje prednost Vrazu kao najranije priznatom pjesniku i kao osnivaču književne kritike (Šicel 2004: 168, 170). Sličan status Stanko Vraz dobiva i u *Povijesti hrvatske književnosti (Drugo prošireno izdanje)* u kojemu se naglašava da je iznad svega bio pjesnik ljubavi te da je njegovo „značenje za hrvatsku književnost golemo i neprolazno“ (Jelčić 2004: 171–172).

Nešto određeniji bili su autori *Povijesti hrvatske književnosti* te *Povijesti hrvatske književnosti 19. stoljeća*:

Stvorio je preduvjete modernoj lirici te je u svojim kratkim lirskim oblicima otvorio prostor novom konceptu duševne disharmonije. Prvi je u poeziji hrvatskoga preporoda jezikom izrazio fragmentarnost osjećaja, prvi odbio govoriti naučenom frazom i prvi koji nije htio da mu poezija bude plakat. Otkrio je ironijski registar u nemalom broju ljubavnih pjesama. (Novak 2003: 189–190)

Odnosno naglašava se njegova uloga u „kritičkom profiliranju“ hrvatske književnosti, kao urednika *Kola* i kao književnoga kritičara: u časopisu je „kritici pripalo posebno mjesto (*Knjigopisni pregled*), a sam urednik Vraz kao autor kritičkih priloga potpisivao se pseudonimom Rešetar, očito aludirajući na svoju ulogu onoga tko će ‘pretresati i rasuđivati’ djela, tj. odvajati dobro od lošega – ‘žito od kukolja’“ (Brešić 2015: 195).

Međutim, kao što slovenska književna historiografija nedvojbene Vrazove uspjehe unutar hrvatske književnosti (čije granice još dugo neće biti do kraja definirane, pa će se Vraz naći i u povijestima književnosti hrvatske i srpske), tako i hrvatske književne povijesti uglavnom zanemaruju skoro desetogodišnje pisanje mladoga Stanka (Jakoba Frasa, 1836.) na slovenskom. U našem pokušaju afirmacije cjelokupnoga opusa Stanka Vraza u međuknjiževnom kontekstu nikako ne bismo trebali zanemariti mogućnosti boljega poznavanja „ranoga Vraza“, kao i pokušaje većeg integriranja Stanka Vraza u suvremene slovenske obrazovne i kulturne procese. Odnosno afirmirati ga, kao važnog autora regionalne „književne republike“, sve i ako smo od republike u povijesnom smislu bili daleko skoro stotinu godina; dakle, ako ne tek kao predjugoslavenskoga, onda svakako kao ključnog, upravo utemeljujućega autora jedne, makar samo „moje“, imaginarne, novije južnoslavenske međukulturne književnosti.

Otvoriti prevrednovanje, odnosnu svojevrsnu konsakraciju, proces zadobivanja svetosti (koliko god sam prema tim izrazima suzdržan, jer nam je dovoljan izraz kanonizacija, a jezično bliži sakralizacija⁸), kako za slovensku, tako i za južnoslavenske književnosti (za hrvatsku je on bio uglavnom obavljen), valjalo bi otvoriti baš unutar hrvatske (južne) slavistike i historiografije (sve više povijest književnosti vidim kao dio povijesne, a ne književne znanosti). Budući da se s epohalnom književnom migracijom Stanka Vraza u hrvatsku književnost, Zagreb i „Trojednica“, na krilima svoje, za ono doba napredne i obećavajuće ideje, posebno u kontekstu povijesti srednje i jugoistočne Europe, otvaraju širem slavenskom kulturnom obogaćenju.

I više od toga: ne ulazeći u opširnije povijesno-sociološke procese, a s osloncem na teorijsku koncepciju „svjetske književne republike“ (Casanova 2024), možemo danas za viziju ilirske književnosti te kasniji razvoj i podizanje južnoslavenske kulture, podjednako u Gajevu,

---

8 Ne trebamo ni spominjati da se „nakon rasprave o kanonu i posljedične krize kanona“ redefinira i sam pojam književne i kulturne zajednice, kao i da se „ne samo kroz multikulturalističku perspektivu (...) dogodio obrat, ili barem znakovita promjena u razumijevanju i funkcioniranju zajednice“ (Protrka 2015: 142, 144), pa su tzv. „međuknjiževne zajednice“, poput ilirske ili južnoslavenske, pa i jugoslavenske te postjugoslavenske, u mnogim teorijskim raspravama, strukama i disciplinama dobile svoju znanstvenu validnost.

kao i Strossmayerovu slučaju, reći da su odigrale u dugom 19. stoljeću onu ulogu koju je Pariz imao u to doba za svjetsku književnost. Osim doprinosa u stvaranju „internacionalne književne kritike“ (*ibid.*: 18), Stanko Vraz s Ivanom Mažuranićem najviše je doprinio da se domaći „internacionalni književni prostor u 16. stoljeću“ maksimalno iskoristi za preporod nove književnosti u znaku romantizma. Isto tako, kao Sveslaven, kozmopolit i poliglot Vraz doprinosi razvoju novog jezika suvremene književnosti koja se nije trebala ograničiti nacionalnim granicama. I ne zadnje, Vraz je Zagrebu (doduše i zbog Samobora i njegove Ljubice), u *Danici* i još više s *Kolom* bitno doprinio da postane grad književnosti i književne kritike, koji će uskoro proslaviti August Šenoa, Milan Marijanović i A. G. Matoš, kao i mnogi drugi. Zagreb kao svojevrsan grad-književnost, poput Pariza, nažalost nije nikada postao, ali se u Vrazovo doba mogla makar nazrijeti ta mogućnost. Naime: „Konstituiranje i univerzalno priznavanje neke književne prijestolnice, odnosno mjesta na koje se istovremeno slijevaju najveći književni prestiž i najsnažnije književno vjerovanje, rezultat su stvarnih učinaka što ga to vjerovanje proizvodi i izaziva“ (Casanova 2024: 43).

Međutim, za razliku od Pariza, koji simbolizira Republiku, ukidanje monarhije, invenciju ljudskih prava, Zagreb ima tek ilirski pokret i svoje ideale ili iluzije o slobodi, što je omogućilo barem toleranciju prema strancima, dok će politički i kulturni azil mnogi naši pisci tražiti izvan njega, pa i u Parizu s Matošem, kao i u Beogradu, koji u *kratkom 20. stoljeću* postaje dvaput najmoćniji grad književnosti, u međuratnom razdoblju modernizma, kao i u postmoderni. Doprinos, odnosno povlađivanje Zagreba, Sarajeva ili Ljubljane u tom smislu, na neiskorištenom kapitalu kulturnoga razvoja od 1830-ih godina do 1920-ih godina, s Miroslavom Krležom kao stožernim piscem i glavnim sekundantom u hrvatsko-srpskom književnom dvoboju, velik je koliko i tragičan za naše nedovoljno razvijeno književno i kulturno samopouzdanje. Na nama ostaje da oboje istražujemo i doprinesemo otvorenosti Zagreba i drugih hrvatskih gradova da postanu „intelektualna prijestolnica“, arbitri dobroga ukusa te mjesta „utemeljenja političke demokracije“, idealizirani gradovi u kojima se može konačno „proglasiti umjetnička sloboda“, ako ne za strance, onda barem za svoje građane (*ibid.*: 44). Kao što je to Pariz postajao u Vrazovo doba.

A i danas kao i onda, da privremeno zaključimo, mi imamo svoje razloge za književni optimizam: hrvatska književna republika traje kao i francuska, svjetska⁹, od renesanse do postmoderne, kraja povijesti ili kraja svijeta, dapače, još smo u srednjem vijeku, prema *Pariškom kodeksu*, pjevali:

*Svět se konča i slnce jur zahodi,
pravda gine, ljubav stine, tma ishodi.*

IV.

Najprije, valjalo bi aktualizirati Vrazove rane pjesme napisane na zavičajnom dijalektu, za slovensku književnu tradiciju možda dovoljno važne da se uvrste u zavičajnu nastavu Vrazova rodnog kraja, a za nas da bolje procijenimo ranu, izvornu erotičnu komponentu njegove ljubavne pjesme, što je još utvrdio njegov prvi ozbiljniji proučavatelj, a naš stari podjednako sustavan i analitičan profesor slovenske književnosti; kao pouzdan biograf on Vrazove ljubavne pjesme povezuje s gubitkom njegove ljubavi Roze, koja se zaručila za drugoga, što prouzrokuje „svet vroče ljubezni in obupa“, odnosno „izbruh čustev tolike elementarnosti, da jim ni bilo primere v Vrazovem dotedanjem delu in ne v pesnikih, ki jih je mogla doba postaviti k Prešernovim“ (Petre 1938: 27).¹⁰

9 Pascale Casanova s pravom svoju francusku, pa onda i „svjetsku književnu republiku“ utemeljuje u razdoblje renesanse, u 16. stoljeće, kada pjesnik Joachim de Bellay objavljuje *Objavu i proslavljanje francuskoga jezika* (1549), što znači da su naši pjesnici romantizma imali pravo kad su preporodili hrvatsku književnost s osloncem na stariju hrvatsku književnost, kao i mi danas kada Marka Marulića nazivamo ocem hrvatske književnosti. Paradoksalno, „vremenski zakon književnog univerzuma mogao bi glasiti ovako: *treba biti star da bi se imalo šanse biti moderan ili proglašavati modernitet*. (...) Treba imati dugu nacionalnu prošlost da bi se pretendiralo na potpuno priznato književno postojanje u sadašnjosti. Ulog borbe između centralnih, koji redom imaju povlasticu starosti, upravo je preuzimanje vlasti nad mjerom vremena (i prostora), prisvajanje legitimne književne sadašnjosti i moći kanonizacije“ (Casanova 2024: 60, 73, 133). Nisu slučajno oni koji su najviše posvojili, pa i nadopunjavali, stariju književnost, poput Ivana Mažuranića i Stanka Vraza, već samim time bili na putu kanonizacije, i dakako, ostali kanonski pisci novije hrvatske, a time i južnoslavenske književnosti.

10 Više o tome govorio je na znanstvenom skupu Ivan Majić u *Poetici dvojezičnosti*, svojevrsnom međujezičnom razlaganju unutar Vrazova opusa, pa se nećemo dulje na tome zadržavati.

Drugo, ne ulazeći više u raspravu o nasuprotnom, gotovo pa antipodnom statusu Stanka Vraza u odnosu na Franca Prešerna, pri čemu kao da se gotovo sve što se pripisuje Prešernu kao slovenskom klasiku i (ne samo) književnom svecu slovenske kulture i nacije, u slučaju Stanka Vraza negira; ništa Vrazu nije pomoglo, ni romantična ljubav ni velika ljubavna lirika, ni znanje mnogih jezika, kao ni prevoditeljski i urednički rad, ni kratko poznanstvo s Prešernom i njegovo zanimanje za zagrebački krug pisaca, pa čak ni neobično „ilirsko“ oblačenje i igranje na kartu romantičarskoga genija – Stanko Vraz kao da je trajno isključen iz slovenske književne kulture, antologija, školskih programa i sl. S druge strane hrvatska je književna historiografija, pa i u mnogim razdobljima najšira književna javnost, posvećivala značajnu pozornost Stanku Vrazu, posebno kao lirskom pjesniku.¹¹ Svojedobno sam, uz rijetke iznimke, pokušao Stanka Vraza afirmirati i kao preuranjenog narativnog pisca, budući da se i u njegovu lirskom pjesništvu uvijek kada se više oslanja na jezik narodne pjesme probija epska komponenta, za razliku od onih oslonaca na tradiciju dubrovačke, naše pisane lirike, koja će preporoditeljima biti osobito draga. Uz analizu recepcije Vrazova pjesništva u starijim hrvatskim i slovenskim radovima (čemu smo ovdje dodali i neke novije autore), od Markovića i Barca do Slamniga, Šicela i Živančevića, kao i Pogačnika i Krakara, pa i Wierzbickoga, sumarna se ocjena može svesti na sporadične pokušaje da se Vraza vrednuje i kroz njegove epske oblike (Kovač 2005: 117–121, 125–126), odnosno njegovu – Rešetarevu kronikalno-kritičku prozu. Krajem prve polovice 19. stoljeća evropski romantizam počinje smjenjivati sve više pripovjedna književnost realizma, a u Zagrebu se novi veliki stranac hrvatske književnosti, August Šenoa, sprema pisati romane i promijeniti žanrovsku i stilsku sliku hrvatske književnosti: od Vrazove (1851) i Šenoine (1881) smrti proći će samo trideset godina (možemo tek zamisliti kako bi se epski glas Vrazove poezije mogao razviti u pripovjednu prozu, samo da je poživio), a Šenoa i njegovi suvremenici promijenit će status i funkcije hrvatske i južnoslavenske književnosti koje će na valu „ubrzanog

11 I krajem devedesetih godina prošloga stoljeća, kada su u Hrvatskoj mnogi južnoslavenski klasici izgubili status školskoga pisca, Stanku se Vrazu objavljuje u Zagrebu knjiga *Pjesme* kao školska lektira, s pogovorom Antuna Krola (Vraz 1977: 1-48).

razvoja“ ruske književnosti realizma (utjecajne u širim europskim okvirima) položiti dobre temelje književnosti moderne i modernizma dugog 20. stoljeća.

U analizi Vrazove *budilice* ili satire *Hrvat pred otvorenim nebom* osim po inovativnom iskoraku u vrstu lirsko-epske, romantičarske balade, s temom o neodlučnosti ili nesnalaženju Hrvata u presudnim povijesnim trenucima, njihovim zakašnjenjima ili čak pogrešnim odlukama, možemo iščitati i razloge takve pojave: najprije je to nesloga, pa lukavost, kao i kolebljivost vođa naroda, da bi se nastavilo sa slikom ruralno-folklorne nezabrinutosti: od veselih snaša, opijenosti vinom i hvalisave rječitosti o iskustvima (izvrsnostima) svojega života do sveopćega utapanja u pripito bratstvo, u kojemu se u veselju i međusobnom nadmudrivanju zaboravljaju dojučerašnji problemi. Uz idealiziranje svojega položaja i traženja najboljih rješenja, ne stižu se složiti, pa se subjekt spjeva kritički odnosi spram stanju hrvatskoga nacionalnog života, što je vjerojatno znakom dvostruke autorove privrženosti, ideji preporoda i svom izvornom zavičajnom slovenstvu, koje je (u sličnim situacijama, pa i danas) manje nesložno, manje dobrotoljačko-folklorno i bučno, i uglavnom ne kasni sa svojim „prošnjama“ (*ibid.*: 127–130). Nije li već to dovoljan, implicitan razlog za veću podršku Stanka Vraza kao klasika međukulturne književnosti, podjednako važna i za hrvatsku kao i za slovensku, pa i za druge južnoslavenske narode i književnosti?

I treće, odnosi se na ono što bi se najbolje dalo potvrditi pročitavanjem pretiska Vrazova *Kola*, barem brojeva koje je samostalno uređivao. Za našu temu, najzanimljivijim mi se pretiskom čini 3. knjiga u kojoj su objavljena tri broja *Kola*, sva tri s vrlo sličnim konceptom rasporeda i karaktera tekstova: na prvom mjestu javlja se uvijek tekst iz Bosne, otvara ga narodna pripovijest *Derviši carigradski*, nastavlja *Putovanje po Bosni* Ivana Franje Jukića, da bi se taj niz zaključio Njegoševim spjevom posvećenim Simi Milutinoviću i narodnom pripovijetkom *Dram jezika* s Jukićevim komentarima. Odmah do njih naći će se *Narodne pjesme bugarske* u dva broja s uvodnim tekstom i popratnim tekstom urednika. Južnoslavistički blok zaključuje putopis Matije Majera o zapadnim stranama slavenstva, goričkim, mletačkim i tršćanskim, pa i koruškim. Iz ovoga, po mjestu unutar stranica časopisa i po izboru tekstova, jasna je šira ilirska, odnosno južnoslavenska orijentacija.

Neće nedostajati ni opće esejistike, npr. i danas aktualne o „ljubavi otačbine“, zatim *knjigopisni* pregledi o „knjižanstvu južnih Slavjanah“, ali i o suvremenim poljskim piscima, itd.¹² Riječima priređivača, koji još podrobnije pobrojava priloge u *Kolu*, oni su

uređivani i tiskani u jeku borbe za naš konačni književni izričaj, vidimo da Vraz svoju uredničku sposobnost i savjesnost spaja s prirođenim književnim talentom i prostranim književnim znanjem. Jednom jedinom rečenicom ili kratkom opaskom oživljuje članak što ga pruža čitatelju, pobuđuje njegovo zanimanje, ukviruje članak u bitni program cjelokupne edicije. (Martinčić 1993: 232)

Ukratko, Vrazov urednički rad te autori i tekstovi *Kola* pouzdanom su mjerom, zapravo stvarnim kontekstom u okviru kojega možemo najbolje procjenjivati i same dosege Vrazova pjesničkoga rada i stvaranja, jer ono se odvijalo u društvu prvih imena razdoblja, aktualnih znanja o književnosti, u jednom istinskom, i ne samo južnoslavenskom književnom i kulturnom duhu vremena, predrevolucionarne 1848. godine. Bilo bi šteta kada bismo taj potencijal hrvatskoga ilirizma izbrisali iz svoga današnjega pamćenja, prepustivši ga zaboravu; budući da se i prema suvremenom, ne malom interkulturalnom potencijalu hrvatske književnosti (bilo onda kada prima druge u svoje okrilje ili kada lako prekoračuje granice svoje kulture, posebno one susjedne), odnosimo suzdržano i s nekom nerazumljivom mrzovoljom ili neznanjem.

Naposljetku, kao što sam to već jednom učinio s aktualizacijom epske pjesme *Hrvat pred otvorenim nebom*, najbolji bi način afirmacije Vraza kao međuknjiževnog južnoslavenskog pjesnika bio određeni izbor njegovih tekstova uvjetovan našim postmodernističkim književnim senzibilitetom. Za ovu prigodu izdvojio bih dva ljubavna soneta i jednu veoma uspjelu gazelu, poznatu pjesmu *Ždral putuje k toplom jugu*.

Soneti *Ljubav* i *Dúga* s jedne strane naznačuju dugu tradiciju pokušaja „definicije“ romantične ljubavi naslovom pjesme, a s druge strane unose motiv dúge kao doživljaj ljepote i kratkotrajnosti ljubavne sreće. U obje pjesme ljubav se pojavljuje u simboli prirodnih pojava, u pjesmi *Ljubav* ona se pojavljuje u glavnom motivu *sunca*, u dvostru-

12 Usp. *Kolo*, 3. sv. pretiska.

kom značenju, kao sila koja iznenada grane i „magle razpravi“, kao i kada „sipa blagoslov“ da nas oporavi; i druga strofa donosi sličan kontrast sa svojim drugim stihom: *Što me biješ a sad krijepiš mila*, da bi svoju najljepšu razradu teme ljubavi sonet dobio u tercetima:

Ti se igraš (ko djetešce s lutkom)
S našim srcem, sad u rajska mjesta,
A sad u prah noseć ga trenutkom.

Ti si munja, koja sad uzprasne,
Otima nam oči, a kad presta,
Sliednji žar nam božanstva gasne.

(Vraz 1866: 19)

Ne samo da je ovdje narodni deseterac gotovo neprepoznatljiv u svom monotonom ritmičnom slogu nego je zamjenom mjesta broja slogova oko cezure i opkoračenjem u predzadnjem stihu zadobio rečenični ritam koji vodi u formalni i značenjski smiraj završnoga, poentnoga stiha: slijedni odnos munje i božanstvenoga žara ipak gasne! No, ostaje li onaj ljudski?

Pjesma *Dúga*, kao što je najavljeno, otvara mogućnost makar kratkotrajne ljubavne sreće u simbolici dúge: slikom putnika koji zaluta usred luga i kojega iznenadi nagli vihor i oluja te se po tmini „obzire s nemirom“, i kojega tek pojava dúge izbavlja iz nevolja, tako i zaljubljeni lirski subjekt odahne uvijek kad ugleda – nju: *Tako i moj ode jad k svim biedam, / I sve bure i oblaci gusti, / Kad god Tebe ah Tebe zagledam!* (*ibid.*: 25).

Osim ovih pjesama, posebno bi valjalo aktualizirati Vrazove pjesme *domorodkinjama*, poput pjesme u osmercima *Kolo*, u kojima se ne slavi samo ženska mladost i ljepota, nego se u njima zagovara složna suradnja: *S nami svagda složne bile: / sada smjele, sada krotke / – bile svagda domorodke!* (*ibid.*: 95). S druge strane, među gazelama, po oblicima, stihovima i stilu neujednačenim Vrazovim tekstovima izdvaja se ona nostalgična i zdvojna nad njegovim (i pomalo našim) životom *Ždral putuje k toplom jugu*: u dva prva i četiri posljednja stiha pjesme pojavljuju se u opreci topli jug sa sjeverom kao smjerom puta, kao i zadovoljstvo ili ogorčenost s plodovima naših briga, i dok se s jeseni pastiri sretno vraćaju s planine kući, vrtlari i vinogradari sretno ubiru plodove svoga truda, naš pjesnik za sebe to ne može reći:

A što, Stanko, plod je brigah, mukah tvojih?
Gorko voće – bol i suze – u jeseni.

(*ibid.*: 62)

Često i lako se dogodi da pisci dvojne pripadnosti, pa i povjesničari književnosti druge/strane kulture ne osjećaju plodove svoga rada toliko očiglednim kao povjesničari domaće književnosti i pisci nedvojbena nacionalnoga statusa, jer kao da upadaju u dvostruki procjep nepriznatosti. Zato je dobro sjetiti se povremeno i njihova djela i djelovanja; naime, radi se na kraju samo o – književnosti, izvan i preko granica jezične i kulturne zabrane, i zaborava.

V.

Afirmirajući pokušaj Andraža Ježa da u svojoj monografiji *Stanko Vraz i nacionalizam: od krivog Katona do krivog Prešerna* (Jež 2016) Stanka Vraza izbavi iz mitske uloge *poraženca* (poraženoga) u odnosu na uloge *svetnika*, odnosno sveca slovenske kulture poput Franca Prešerna, rasprava upućuje na potrebu da se status ovog kanonskog pisca hrvatske književnosti odredi izvan usko nacionalnih okvira. Kao jedan od najznačajnijih pjesnika južnoslavenskoga romantizma, pa onda i hrvatskoga i slovenskoga preporoda, Vraz je primjer autora čiji se dosezi mogu sagledati tek u kontekstu „međujezične zajednice“, odnosno međuknjiževnih relacija. U perspektivi stvaranja „svjetske književne republike“ (Casanova 2024), Stanko Vraz na više je razina sudjelovao u oblikovanju „internacionalne književne kritike“, međuslavenskog kulturnog prostora s perspektivom kozmopolitizma. Kao dvojezični autor i medijator Vraz djeluje kao prevoditelj i kao posrednik među kulturama, koristeći orijentalne, romanske i slavenske stihovne oblike (*krakowiak*). Njegova panslavenska i ilirska vizija književnosti i kulture utjecala je i na kasniji razvoj i podizanje južnoslavenske kulture usmjerene prema europskom i svjetskom kontekstu. Zaključni dio upućuje na međujezične analize unutar Vrazovog cjelokupnog opusa, zatim na odmjeravanje njegova djela u kontekstu njegova djelovanja kao urednika *Kola* i kroničara književnosti južnoslavenskoga romantizma, kao i na estetsku aktualizaciju nekoliko Vrazovih i danas vrijednih pjesama, otvarajući se mogućem daljnjem istraživanju i sistematizaciji Vraza kao vrijednog međuknjiževnog pisca.

Literatura

- Brešić, Vinko. 2015. *Hrvatska književnost 19. stoljeća*. Zagreb: Alfa.
- Buden, Boris. *Kaptolski kolodvor*. Beograd: Centar za suvremenu umetnost. 2002.
- Casanova, Pascale. 2024. *Svjetska književna republika*. S francuskog prevela Vanda Mikšić. Zagreb: Meandarmedia.
- Coha, Suzana. 2015. *Medij, kultura, nacija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada / Filozofski fakultet – Periodica Croatica.
- Frangješ, Ivo. 1987. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb – Ljubljana: Nakladni zavod Matice hrvatske / Cankarjeva Založba.
- Jelčić, Dubravko. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Jež, Andraž. 2016. *Stanko Vraz in nacionalizam: od narobe Katona do narobe Prešerna*. Studia literaria 23. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kovač, Zvonko. 2005. *Međuknjiževna tumačenja*. Zagreb: Biblioteka Književna smotra.
- Kovač, Zvonko. 2016. *Interkulturalne studije i ogledi. Međuknjiževna čitanja, mentorstva*. Zagreb: FF press. <https://openbooks.ffzg.unizg.hr/index.php/FFpress/catalog/book/23>
- Kovač, Zvonko. 2018. *Međuknjiževna razlaganja*. Čakovec: Biblioteka Insula.
- Martinčić, Ivan. 1993. *Kolo 1842.1853. Knjiga o Kolu*. Zagreb: Erasmus naklada d.o.o.
- Novak, Slobodan Prosperov. 2003. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Golden marketing.
- Petrè, Fran, 1938. *Vrazova Graška leta*. V Ljubljani: Univerzitetna tiskarna.
- Protrka Štimatec, Marina. 2015. „Kanon, zajednica i kriza humanističkih znanosti“. U: *Transmisije kroatistike*. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Poznanju 9. i 10. prosinca 2013. Ur. Krystyna Pieniążek-Marković i Tvrtko Vuković. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku: 141-152.
- Šicel, Miroslav. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga I. *Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoa (1750 – 1881)*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Vraz, Stanko. 1866. *Razlike pjesme*. Zagreb: Brzotiskom Dragutina Albrechta. (<https://library.foi.hr/dbook/index.php?B=1&item=X03128>, 28. 11. 2025.)
- Vraz, Stanko. 1997. *Pjesme*. Zagreb: Zagrebačka stvarnost.

STANKO VRAZ IN AN INTERLITERARY CONTEXT. “STANKO IS THEIRS, VRAZ IS OURS”?

Summary

In his monograph *Stanko Vraz in nacionalizem: od narobe Katorna do narobe Prešerna* (*Stanko Vraz and Nationalism: From a False Cato to a False Prešeren*) (2016) Andraž Jež tries to free Stanko Vraz from his mythical role of a ‘loser’ in contrast to the ‘saints’ of Slovenian culture, such as France Prešeren. The paper affirms this attempt and highlights the need to redefine the status of this canonical Croatian writer in a way that extends beyond narrow national frameworks, placing him within the intercultural history of nineteenth-century South Slavic literature. Based on a thorough reading of Jež’s study, the paper examines Vraz’s position within the inter-literary context of Romanticism and aims to present him as a canonical author within an imagined intercultural history. As one of the most prominent poets of South Slavic Romanticism, and of both the Croatian and Slovenian national revivals, Vraz exemplifies an author whose achievements can be fully understood only within the context of a ‘translingual community’ and inter-literary relations. Viewed from the perspective of creating a ‘World Republic of Letters’

(Casanova), Vraz contributed to the development of 'international literary criticism' and a pan-Slavic cultural space with a cosmopolitan outlook at multiple levels. As a bilingual author and mediator, Vraz was a translator and cultural intermediary, using Oriental, Romance, and Slavic verse forms (such as the *krakowiak*). His Pan-Slavic and Illyrian vision of literature and culture influenced the subsequent development and elevation of South Slavic culture towards a European and global context. The final section of the paper proposes a cross-linguistic analysis of Vraz's entire oeuvre; an evaluation of his work as editor of the journal *Kolo* and chronicler of South Slavic Romanticism; and an aesthetic reappraisal of some of his poems that remain relevant today. This opens avenues for further research and systematisation of Vraz as an inter-literary writer.

Keywords: Stanko Vraz, Andraž Jež, South Slavic inter-literary context, cultural saints, literary canon, Pascale Casanova, World Republic of Letters